

Open Access tulee, ja siellä kirjat viettävät iäisyytensä

Posted on 10.9.2013 by [helehilt](#)

Suomessa keskustellaan jonkin verran, varovaisesti ja maltillisesti siitä, tulisiko tieteellisen julkaisemisen olla kaikille avointa (Open Access, OA). Britanniassa sen sijaan keskustelu on jo laajaa, määrätietoisesti perusteltua ja vahvasti erimielistä. Siksi oli erityisen mielenkiintoista osallistua Lontoossa heinäkuun alussa kaksipäiväiseen hyvin järjestettyyn kokoukseen, jossa keskusteltiin monipuolisesti tieteellisten monografioiden avoimesta julkaisemisesta humanististen ja sosiaalitieteiden alalla (Open Access Monographs in the Humanities and Social Sciences Conference, 1-2 July 2013, The British Library). Ennen kuin siirryn itse kokouksen antiin, selostan tiivistetysti Brittein saarilla käytyä laajempaa keskustelua, jonka polttopisteessä on ollut OA-artikkelien julkaiseminen.

Finch-raportti ja sen vastaanotto

Intensiiviseksi käyneen keskustelun taustalla on Janet Finchin johtaman työryhmän raportti (Finch Report), jossa Iso-Britannian tutkimusrahoitukselle annetaan konkreettinen ohje sen toiminnaksi digitaalisessa julkaisemisessa. Avoin pääsy tutkimuskirjallisuuteen, laajat käyttöoikeudet, julkaisujen korkean laadun takaaminen ja julkaisukustannusten siirtäminen tutkimusrahoitukseen ovat raportin päälinjauksia, joilla on paljon yleistä kannatusta. Konkreettisesti ottaen linjauksiin liittyy kuitenkin vaikeita ja kiistanalaisia kysymyksiä, joita on jo eritelty laajasti. Hyvä läpileikkaus keskustelusta on saatavilla **Nigel Vincentin** ja **Chris Wickhamin** toimittamassa teoksessa [Deabating Open Access](#).

Ydinkysymyksenä Brittein saarilla on jo jonkin aikaa ollut kysymys OA-artikkeleiden julkaisukustannusten maksamisesta. Jos tutkimus tuodaan välittömästi avoimesti saataville kuten Finchin raportti suosittaa (Golden Open Access), kuka maksaa kulut? Kustantajan on saatava korvauksensa jostakin, mutta mistä? Hallitukselta, tutkimusneuvostoilta, yliopistoilta vai kirjoittajilta? Jälkimmäisin vaihtoehto ainakin on saanut tutkijat takajaloilleen. Koska Golden OA ei ole vaikuttanut realistiselta vaihtoehdolta, Britannian tutkimusneuvostot ovat hyväksyneet OA-julkaisemisen lehdissä, joissa artikkeli tulee avoimesti saataville tietyn määräajan jälkeen (Green Open Access; embargo period). Tästä onkin tullut humanistis-yhteiskuntatieteellisille aloille artikkelijulkaisemisen valtaväylä. Kiistaa onkin seuraavaksi syntynyt siitä, kuinka pitkä embargokauden tulee olla. Ja siitä on edelleen päästy kysymykseen vihreän OA-julkaisemisen vaikutuksiin: lakkaavatko kirjastot tilaamasta lehtiä, jos niiden kaikki vähintään kaksi vuotta vanhat vuosikerrat ovat avoimesti kaikkien saatavilla. Toistaiseksi tällaisesta (ketju)reaktiosta ei ole näyttöä.

Toisena ongelmana on ollut etenkin humanististen alojen tieteellisten seurojen tulevaisuus, koska ne saavat suuren osan rahoituksestaan nimenomaan tieteellisten lehtien tilausmaksuista. Ratkaisuksi tulisi jälleen sopivaan embargokauteen suostuminen, mikä ei ole humanistisille aloille samanlainen ongelma kuin luonnontieteille. Kolmanneksi OA-julkaisemisen vaatiminen on herättänyt huolta brittitutkimuksen asemasta ulkomailla: sen käy huonosti, jos tutkijat eivät saa julkaista artikkeleitaan ulkomailla perinteisissä tieteellisissä lehdissä. Neljäs ydinongelma on digitaalinen tiedejulkaiseminen kaikissa muodoissaan. Vaikka lehdistä valtaosa ilmestyy digitaalisessa muodossa, painettu kirja on säilyttänyt asemansa humanistis-yhteiskuntatieteellisillä aloilla. Tästä siis konferenssin aihe: mikä on OA-monografioiden tulevaisuus?

Visioita ja kokemuksia

Konferenssin pääpuhujana keskustelun avasi Montrealin yliopistossa vaikuttava vertailevan kirjallisuustieteen professori **Jean-Claude Guédon**, joka kyseenalaisti tutkimusjulkaisujen jakamisen lehtiartikkeleihin ja kirjoihin. Digitointi ei muuta ainoastaan näiden saatavuutta vaan muuttaa myös niiden kaikkia ulottuvuuksia. Guédonin mukaan digitaaliset dokumentit eivät ole enää sidottuja muotoon, johon ne säilötään (container) vaan elektronisessa maailmassa niillä on konteksti (context), jossa ne voidaan panna toimimaan eri tavoin. Humanistisilla aloilla tulee edelleen kysyä, miksi väitöskirjoilla ja monografioilla on edelleen pääsääntöisesti vain yksi kirjoittaja ja miksi tekstit eivät voi kehittyä jatkuvasti keskustelun edessä. Esiteksellään, joka herätti yllättävän vähän keskustelua, Guédon itse asiassa kyseenalaisti koko tiedemaailman meritokraattisen järjestelmän. Ainakin viranhakuprosesseista ja loputtomista projektihakemuksista riippumattomien tutkijoiden olisi mahdollista tuottaa kollektiivista tutkimusta, joka kaataa perinteisiä raja-aitoja. Mutta sitten ovat vielä ne inhimilliset tekijät: voiko tutkimuksella luotu arvo tai meriitti olla ”meidän”, kun sen pitäisi olla ”minun”? Onko tällaiseen ajatteluun tai toimintaan kykeneviä tutkijoita ylipäänsä olemassa?

Sitten käytännönläheisempi näkökulma seuraavalta puhujalta. Sosiologi **Philippe Aigrain** on julkaissut viimeisimmän kirjansa *Sharing: Culture and the Economy in the Internet Age* OA:na Amsterdam University Pressin kautta. Hän pitää tieteellisten monografioiden keskeisenä ongelmana niiden epäkiinnostavuutta: yleisö kaikkoo, koska pitkäjänteiseen lukemiseen keskimääräisesti käytetty aika vähenee koko ajan. Sharing-teoksen lataustilastot eivät kuitenkaan ole kehnot: 3000 latausta, 464 myydyä pehmeäkantista, 25 kappaletta myyty e-kirjana. Sivua katsomassa on sen sijaan käyty noin 10000 kertaa. (Vertailun vuoksi rohkenen sanoa, että yhdessä **Mikko Ketolan** kanssa päätoimittamani Vartijan julkaisemaa ilmaista e-kirjaa Lestadiolaisuus tienhaarassa on yhdessä kuukaudessa ladattu yli 4000 kertaa. Mutta se ei olekaan tieteellinen julkaisu vaan vahvasti kiistanalaisesta ja ajankohtaisesta aiheesta kirjoitettu artikkelikokoelma.) Tieteellisten OA-monografioiden kultakaivos on [DOAB](#), jonka kautta on saatavilla kirjastoille ja lukijoille ilmaiseksi jo lähes 1500 kirjaa; siellä ovat myös OA:na kustantamat kirjat.

Open Access ja kustannustoiminta

Kuka maksaa ja miten maksetaan, jotta tieteelliset monografiat olisivat maailmanlaajuisesti kaikille käyttäjilleen ilmaisia? Valtaosa niistä, jotka keskustelevat OA:sta ja tuntevat monipuolisesti keskustelun eri ulottuvuuksia, ovat sitä mieltä, että OA tulee olennaiseksi osaksi tiedejulkaisemisen todellisuutta. Kukaan ei kuitenkaan tiedä, millaisten muutosten ja käänteiden kautta OA:n lopulliseen läpimurtoon päädytään. Paljon riippuu siitä, miten valtiot, tutkijat, tutkimusyhteisöt, kirjastot ja kustantajat pelaavat korttinsa pelissä, jossa kaikkien on ensin hävittävä, jotta kaikki

lopulta voittaisivat. Konferenssissa esiteltiin pari mielenkiintoista kustannusmallia, joiden varassa otetaan askelia kohti yhteistä päämäärää, OA:n laajenemista.

Palkitun [Open Books Publishersin](#) johtaja **Rupert Gattin** mielestä jako kultaiseen ja vihreään OA:iin on pahasti harhaanjohtavaa ja lopulta vahingollista. Hänen mielestään kustantajien tulee kehittää talousmalleja, jotka tekevät välittömän ja ehdottoman (Golden) OA:n mahdolliseksi. Hänen oma pian viisi vuotta täyttävä kustantamonsa on julkaissut 31 monografiaa, joiden julkaisutulot tulevat print on demand –kappaleista ja ladattavista e-kirjoista. Kirjat ovat kuitenkin luettavissa ilmaiseksi kustantajan sivustolla sekä Google Booksissa. Kun kustantamo oli julkaissut 29 kirjaa, laskettiin ilmaisen version lukijamäärät huhtikuulta 2012. Open Books Publishersin sivulla lukukertoja kertyi 7156, Google Booksin puolella 7512 kertaa, siis yhteensä 14668 lukukertaa. Yhden kuukauden lukijamääräksi kertyi yhtä kirjaa kohden siten noin 500 henkilöä. Ylpeänä Gatti kertoi, että suurin osa ilmaisista latauksista tehdään Afrikassa, jonka tiedeyhteisöjen tukeminen on tällä hetkellä ensiarvoisen tärkeä haaste.

Open Books Publishers kehittää kirjoistaan interaktiivisia ja suosii innovaatioita (multimedia, video, audio, webapps). Firman talous on kunnossa: 41000 punnan vuotuiset menot katetaan myynnillä (31000 £) ja lahjoituksilla (11000 £). Yhden vertaisarvioidun laadukkaan tiedekirjan kustannukset ovat 3700 punttaa, kun taas Springer ilmoittaa vastaavan kulun olevan 15000 euron vaiheilla. Firmojen kustannusrakenteessa näyttää siten olevan hyvin suuria eroja. Open Books Publishersin vaikeutena on ollut tehdä kirjoistaan kirjastoille helpompia luetteloida. Kätevimmin ne saa esiin DOAB:n kautta.

[Knowledge Unlatched](#) (KU) on uusi hanke. Sen toiminta johtaa OA-julkaisemiseen, mutta malliin kuuluu lähtökohtaisesti läheisempi kumppanuus kustantajien ja kirjastojen välillä; kirjastot toimivat tietyllä tavalla itsekin kustantajina. Voittoa tuottamattomana välittäjänä ja OA:a kohti työtään tekevänä kulujen pudottajana KU on saanut yhteistyökumppaneikseen koko joukon laadukkaita kustantajia sekä kirjastoja niin tieteellisten kuin yleisten kirjastojen puolelta. Hintoja voidaan laskea sen mukaan, miten monet kirjastot hankkivat kirjoja KU:n kautta ja tulevat itse osaksi kustannusprosessia. Kustantajat saavat KU:n kautta kirjastojen maksaman nimekemaksun (title fee), jonka turvin ne voivat myydä kirjojaan yhteistyössä mukana oleville kirjastoille elektronisina tai painettuina sovittuun alehintaan. Tällainen tapa jakaa kustannuksia takaa sen, että KU voi kuluvan vuoden lopulla toimia kättilönä ensimmäisille tällaisen yhteistyön kautta ilmestyville OA-monografioille.

[Open Library of Humanities](#) on vasta aloittamassa toimintaansa. Myös se perustaa talousmallinsa siihen, että kirjastot maksavat osan julkaisukustannuksista (Library Partnership Subsidy = LPS). Tuloja saadaan myös painetuista kappaleista. Myös useat kaupalliset kustantamot ovat aivan viime vuosina aloittaneet OA-julkaisemisen, jonka tulokset näkyvät DOAB:n sivustolla. OA-julkaisemisen kärjessä ovat Australian National University E Press sekä Amsterdam University Press kummatkin yli 200 monografiallaan.

Lopuksi yksityisestä keskustelusta poimittu saksalaisen OA-julkaisemisen asiantuntijan sensuroimaton toimintaohje kaikille saksalaisille yliopistoille. Näiden tulisi kaikkien yhdessä ja määrätietoisesti päättää mahdollisimman pian, että ne siirtyvät kukin julkaisemaan omien tutkijoidensa tuotokset, niin artikkelit kuin kirjatkin, OA:na ja panevat vastaavat kirjastojensa hankintakulut omaan julkaisutoimintaan. Vuosittain käytettävät rahat riittäisivät hyvin, kunhan päätös olisi selvä ja yksimielinen. Niinpä kaikki tietäisivät, että 1. tammikuuta 2017 kaikki Saksassa tuotettu tutkimus on kaikkialla kaikkien saatavissa eivätkä kaupalliset kustantajat enää riistäisi saksalaisia yliopistoja. Hän oli vakavissaan; emme olleet siihen mennessä juoneet kuin yhden lasillisen viiniä.

Entä me?

Helsingin yliopiston kirjastolle OA-julkaisemisen seuraaminen ja tukeminen on tärkeää ja kannattavaa. Meidän on syytä tuntea jo nyt tarjolla olevaa kirjallisuutta sekä osata tehdä sitä tunnetuksi asiakkaidemme parissa. Lisäksi meidän kannattaa seurata kustannustoiminnassa tapahtuvia muutoksia ja äänestää omilla ratkaisuillamme OA-julkaisemista tukevaa toimintaa. Konkreettisista hankkeista Knowledge Unlatched on mielestäni erityisen lupaava, koska se lähtee liikkeelle käsillä olevista realiteeteista ja pyrkii kaikkien osapuolten hyötyyn. Tie OA:n laajempaan leviämiseen kulkee joka tapauksessa monenlaisten aloitteiden kautta, joista osa on täysin kirjastoista riippumattomia, kun taas toisissa kirjastot voivat näytellä huomattavaa osaa.

Teksti

Matti Myllykoski

johtava tietoasiantuntija

Keskustakampuksen kirjasto

Helsingin yliopiston kirjasto

Kuva

openlibhums.org